

Hut! Något fattas

KARL-GEORG AHLSTRÖM

Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet

Landet har nyligen begåvats med en utredning, döpt till HUT 07 (SOU 2008:109), som antas kunna visa vägen till en mera hållbar lärarutbildning än tidigare utredningar gjort. Bland annat rekommenderas en kraftig satsning på utbildningsvetenskap.

Enligt HUT 07 (SOU 2008:109 s 385) innefattar utbildningsvetenskap forskning »som bedrivs i anslutning till och svarar mot behov inom lärarutbildning och den pedagogiska yrkesverksamheten». Utredarna skiljer inte mellan forskning vars studieobjekt är lärarutbildning (forskning om lärarutbildning) och forskning som har andra studieobjekt men är eller kan antas vara av relevans för lärarutbildare och deras verksamhet, vilket oerhört mycket kan vara.

I det följande ska jag emellertid göra denna distinktion och enbart uppmärksamma forskning om lärarutbildning. Denna kan exemplifieras med utvärderingarna av lärarutbildningen i Kapitel 2.3.3. Andra exempel är undersökningar rörande lärarutbildningens historia, förhållandet mellan forskning och utbildning inom lärarutbildning, rekryteringen av dess studerande och lärare, lärarutbildningens organisation, innehåll och arbetsformer, effekter av utbildningen, etcetera.

Frånsett utvärderingarna är det dock tunnsått med hänvisningar till sådana studier i HUT 07. Exempelvis nämns inte ens den avhandling om forskning om och inom svensk lärarutbildning som Inger Erixon Arreman (2005) disputerat på i Umeå, det universitet där utredarna har sin hemvist. Däremot återges rätt flitigt forskning av det andra slaget, vilken inte ger någon inblick i hur lärarutbildning är beskaffad men svarar mot förmenta eller verkliga kunskapsbehov inom den. Se till exempel Kapitel 2.7 om läraruppdraget (studier av lärarbeteende i olika skolformer, av lärares effektivitet, etc) och Kapitel 3 om kompetensbehov för blivande lärare (forskning om läs- och skrivinlärning m m).

Utgångspunkterna för HUT 07 är specificerade i Kapitel 1. Där får man bland annat veta att fyra perspektiv bör genomsyra all lärarutbildning, nämligen (i) ett vetenskapligt och kritiskt förhållningssätt, (ii) ett historiskt perspektiv, (iii) ett internationellt perspektiv samt (iv) informations- och kommunikationsteknik (IT) som utbildningsresurs (s 55). De nämnda »fyra pers-

pektiven motsvaras alla av områden där lärarutbildningen utmärker sig negativt i förhållande till andra högskoleutbildningar», hävdar utredningen kategoriskt – och utan att ge belägg för påståendet (s 58).

Detta negativa tillstånd avser den alltså att sätta punkt för. Underlag för dess förslag är dels olika styrdokument som högskolelagen, synpunkter under utredningens gång från olika myndigheter och organisationer samt en kartläggning av lärarutbildningen i några västländer, dels tidigare utredningar, utvärderingar och utbildningsstatistik beträffande lärarutbildning, resultat från en enkät ställd till nyutexaminerade lärare samt »viss forskning kring läraruppdraget» (s 58). Resultat från forskning om lärarutbildning – bortsett från utvärderingar, som haft utpräglad praktiska och ganska snäva syften – ingår alltså inte i underlaget.

Om utredarna inte varit forskare i pedagogik, hade detta kanske inte varit anmärkningsvärt. Att döma av mediadebatten tycks ju svensk pedagogisk forskning inte ha så gott rykte. Men utredarna borde väl ändå ha en mera positiv syn på forskningen i det egna ämnet. Man frågar sig därför: Beror frånvaron av referenser till forskning om lärarutbildning i HUT 07 på att den är en ren bristvara, alltså i det närmaste saknas? Eller, om så inte är fallet, att den faktiskt är teoretiskt och metodisk så svag att den inte är värd att beakta? Eller har den ägnats åt frågor som tett sig helt irrelevanta för utredningen? Eller finns det andra skäl?

Daniel Kallós och jag gjorde för tretton år sedan en översikt av svensk forskning om lärarutbildning (Ahlström & Kallós 1996a). Vi framhöll då att den utgjorde endast en bråkdel av all pedagogisk forskning men att intresset för att forska om lärarutbildning tycktes ha ökat på senare år. Vidare ansåg vi oss ha fått belägg för att »parts of the inner life of teacher education have been neglected, e g studies in regard to curricula, contents and methods of teaching and the ›hidden curriculum‹ of teacher education» (Ahlström & Kallós 1996a s 33). Är situationen en annan nu, när lärarutbildare fått större möjlighet att genomgå forskarutbildning?

I sin doktorsavhandling, inte heller nämnd i HUT 07, redovisade Owe Lindberg (2002) en kartläggning av licentiat- och doktorsavhandlingar i pedagogik som handlat om lärarutbildning. En sökning i LIBRIS gav bland annat vid handen att 11 avhandlingar lagts fram i perioden 1950–1989 och 36 stycken mellan 1990 och 2001, varav lika många åren 1999–2001 som under hela den första perioden. Detta tyder på, menar han (Lindberg 2002 s 62), att det är »betydligt mer intressant att ägna sig åt forskning om lärarutbildning idag än det var för bara 10 till 15 år sedan».

Eftersom licentiatavhandlingar sällan publicerades före 1970-talets mitt, kan det finnas en och annan ägnad åt lärarutbildning som inte förtecknats i LIBRIS. Trots detta och trots att några licentiatavhandlingar efter 1990 även finns (något ändrade) som doktorsavhandlingar i Lindbergs förteckning, har sannolikt fler licentiat- och doktorsavhandlingar med lärarutbildningen som studieobjekt skrivits på senare år än tidigare. Betyder detta att intresset för att forska om lärarutbildning ökat bland forskarstuderande i pedagogik? Det kan diskuteras, eftersom de har blivit allt fler varje år.

Alla doktorsavhandlingar i pedagogik som framlagts mellan 1988 och 1997 har förtecknats av Harald Eklund (1995, 2000a, 2000b), och vissa nummer av *Pedagogisk Forskning i Sverige* från 1999 och framåt innehåller listor över den årliga avhandlingsskörden mellan 1998 och 2006. Dessa data bekräftar att disputationfrekvensen stadigt ökat. Exempelvis är avhandlingarna 2,5 gånger fler per år under den sista femårsperioden än under den första. Totalt har inte mindre än 861 stycken publicerats från 1988 till och med 2006. Endast 24 behandlar frågor med anknytning till lärarutbildning, det vill säga 2,8 procent, och likväl är lärarutbildning av tämligen perifert intresse i flera av dem (jfr Lindberg 2002 s 64 ff).

Mellan 1988 och 1992 var andelen avhandlingar som handlade om lärarutbildning 4,8 procent men har sedan minskat. Under perioden 1993–1997 uppgick den till 3,0 %, åren 1998–2002 till 2,8 % och 2003–2006 till 1,6 %. Lärarutbildning har alltså sällan varit studieobjekt i doktorsavhandlingar i pedagogik, och andelen som varit det har gradvis minskat under de senaste tio till femton åren.

Hur det förhåller sig med licentiatavhandlingarna och institutionernas rapportserier har jag inte undersökt, men naturligtvis kan en och annan studie av lärarutbildning, värd att uppmärksamma, finnas bland dem. Hit hör exempelvis en institutionsrapport av Ingrid Carlgren (1992), där hon presenterat en kartläggning av de skilda – och ibland mot varandra stridande – föreställningar om skola och undervisning som olika grupper av lärarutbildare vid en och samma institution gett uttryck för i sin undervisning. Bland dem som läst rapporten är det nog inte bara jag som undrat, när pluralism av detta slag har gynnsamma respektive ogynnsamma effekter på blivande lärares kompetensutveckling, och hur man ska kunna hantera den på ett klokt sätt i lärarutbildningen. Rapporten är inte nämnd i HUT 07. Inget tyder heller på att utredarna funderat över de nämnda frågorna.

Rapportserierna tycks nu vara på väg att ersättas av pedagogiska tidskrifter. Med sina populärvetenskapliga texter riktar sig tidskrifter som *Pedagogiska magasinet*, *Praktik och Teori* samt *KRUT* främst till lärare och har alltså andra syften än rapportserierna. Det har däremot inte *Tidskrift för lärarutbildning och forskning* (Journal of Research in Teacher Education). Under de 16 år som tidskriften kommit ut har den innehållit åtskilliga artiklar om såväl svensk som utländsk lärarutbildning, men svensk lärarutbildning har inte varit i blickpunkten så ofta som tidskriftens namn kan förleda en att tro. I några fall rör det sig om empiriska studier, men flertalet består av teoretiska utredningar.

Sedan *Utbildning och Demokrati* (Education and Democracy) började ges ut 1992 har 27 artiklar om svensk lärarutbildning förekommit i den. Det rör sig om teoretiska översikter och problemanalyser, ofta av hög kvalitet, men originalrapporter av empiriska undersökningar har inte förekommit där.

Nordisk Pedagogik (Nordic Educational Research) riktar sig också främst till forskare och forskarstuderande. Av mer än 850 artiklar mellan 1980 och 2008 handlar cirka ett dussin om lärarutbildning i de nordiska länderna. En handfull beskriver karakteristika för utbildningarna, andra diskuterar reformer av lärarutbildning, och i något fall recenseras en svensk doktorsavhand-

ling. Inga svenska forskare har utfört det fåtal empiriska studier av lärarutbildning som redovisas i tidskriften.

Då är det bättre ställt med *Pedagogisk Forskning i Sverige*. Femton av dess mer än 200 artiklar (recensioner av olika slag undantagna) sedan starten 1996 har belyst svensk lärarutbildning. I fem fall rör det sig om forskningsöversikter (Ahlström & Kallós 1996b, Berntsson 2001, Borg 2007, Fischbein 1996, Lindberg 2003), medan empiriska undersökningar redovisas av Bergqvist (2000), Dahlin (2002), Hegender (2007), Jönsson (1998) och Person och Tallberg-Broman (2002). De fem övriga är debattartiklar.

Störst internationell läsekrets har *Scandinavian Journal of Educational Research*. Från och med 1968 till och med 2008 har svenska forskare publicerat 231 artiklar i den. Trots att nästan en fjärdedel av dessa gällt olika aspekter av utbildning på högskolenivå har endast tre artiklar handlat om svensk lärarutbildning (jfr Ahlström 2009), varav en jämfört förhållandena i de nordiska länderna (Bergem, Björkqvist, Hansen, Carlgren, Hauge 1997).

Från 1990-talets inbrott har ganska många tidskriftsartiklar om lärarutbildning publicerats, men bland dessa finns det få empiriska studier. Tillskottet till doktorsavhandlingarna är dock inte så stort att det ger anledning att rucka på Kallós och min bedömning från 1996 (Ahlström & Kallós 1996a), nämligen att forskningen om lärarutbildning utgör blott en bråkdel av all pedagogisk forskning i Sverige. Givetvis kan svenska forskare utan min vetskap ha publicerat artiklar om svensk lärarutbildning via elektroniska media eller i utländska tidskrifter. Likaså kan enstaka monografier och antologier om lärarutbildning ha undgått min uppmärksamhet, men det kan inte röra sig om så många fall att bedömningen inte längre är giltig.

Ger översikten ovan också belägg för vad Kallós och jag trodde oss se 1996, liksom Lindberg några år senare, nämligen att forskarnas intresse för att studera och analysera svensk lärarutbildning tycks tillta? Det är tveksamt! Någon iögonfallande intressestegring rör det sig i varje fall inte om.

Lärarutbildning har alltså inte varit ett särskilt attraktivt studieobjekt för svenska forskare, och få har ägnat mer än en enda undersökning åt den, trots att ganska många lärarutbildare har genomgått forskarutbildning, inte minst under det senaste decenniet. Man kan undra, varför de haft så ringa intresse att utforska den egna yrkeskåren och dess verksamhet. Jag ska inte försöka besvara frågan men hoppas att den kan engagera lärarutbildarna själva, så att en ändring av förhållandena kommer till stånd. Så vitt jag kunnat se, har detta ointresse inte lett till några kommentarer i HUT 07, trots att den utbildningsvetenskapliga forskningens nuvarande problem och framtidsutsikter ägnats speciell uppmärksamhet.

Som jag nämnt ovan, framhöll Kallós och jag (Ahlström & Kallós 1996a) för tretton år sedan att det då fanns vissa aspekter av lärarutbildningen som tycktes vara negligerade av forskarna. Hit hörde läroplanerna, hävdade vi, liksom innehållet och metoderna i undervisningen både såsom dessa beskrevs i officiella dokument och såsom de framträdde i lärarutbildarnas praktiska handlande. Under det senaste decenniet har det dock gjorts vissa ansatser att reducera dessa kunskapsluckor (se t ex Bergqvist 2000, Claesson 1999, Emsheimer 2000, Hegender 2007, Hensvold 2003, Jönsson 1998, Lendahls

Rosendahl 1998, Morberg 1999). Det finns naturligtvis flera andra områden inom lärarutbildningen som forskarna under denna period har riktat sökarljuset mot, men det är inte möjligt för mig att här ge en översikt av den utvecklingen.

Det saknas alltså inte forskning om svensk lärarutbildning, även om den inte har varit särskilt intensiv. Frågan är då: Har den verkligen resulterat i så lite forskningsbaserad kunskap, som innehållet i HUT 07 ger sken av? Om avhandlingarna och artiklarna om lärarutbildning tittat sig bristfälliga eller renons på rön av relevans för utredningen, borde utredarna inte då ha angett vad deras missnöje grundat sig på? Hade de redogjort för detta, skulle läsekretsen inte som nu förletts att tro att det nästan helt saknas forskning om lärarutbildning, eller tagit för givet att utredarna begrundat den aktuella litteraturen men underlåtit att nämna den, eller misstänkt att utredarna faktiskt inte brytt sig om att ta del av den.

»En statlig utredning är inte en vetenskaplig studie» (s 58), säger utredarna och antyder med det att forskarsamhällets regler inte gäller för dem: Man behöver alltså inte redovisa sina källor och hur man värderat dem, inte vara så öppen att läsekretsen kan skärskåda hur väl underbyggda argumenten är. Men; är inte detta en märklig hållning när utredningens grundbult är dess kritik av en högskoleutbildning för att den, enligt utredningens uppfattning, inte i tillräcklig grad genomsyras av ett vetenskapligt och kritiskt förhållningssätt, för att den alltså anses ha misslyckats med att lära sina studenter att nagelfara argument, ifrågasätta auktoriteter och inte ta något för givet? Är det inte märkligt att en utredning som vill ändra på dylika betingelser inte själv följer de spelregler som den vill befrämja?

LITTERATUR

- Ahlström, K-G. 2009: En kanal ut i världen. Svensk pedagogik i *Scandinavian Journal of Educational Research*. I L. Wikander, C. Gustafsson, U. Riis & L. Larsson (red.): *Pedagogik som examensämne 100 år*. Uppsala: Uppsala universitet, Pedagogiska institutionen.
- Ahlström, K-G. & Kallós, D. 1996a: Recent research on teacher education in Sweden. Problems and issues in a comparative perspective. In D. Kallós & I. Nilsson (eds): *Recent research on teacher education*. (Monographs on Teacher Education and Research, vol 1) Umeå: Umeå University.
- Ahlström, K-G. & Kallós, D. 1996b: Svensk forskning om lärarutbildning. Problem och frågeställningar i ett internationellt perspektiv. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 1(2), 65–88.
- Bergem, T., Björkqvist, O., Hansen, S-E., Carlgren, I., Hauge, T.E. 1997: Research on teachers and teacher education in Scandinavia: A retrospective review. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 41(3), 433–458.
- Bergqvist, K. 2000: Examensarbetet: Ett bidrag till vetenskaplighet i lärarutbildningen? *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 5(1), 1–18.
- Berntsson, P. 2001: Möjligheter med förhinder: Nya lärarutbildningen och förskollärarna. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 6(3), 206–217.
- Borg, K. 2007: Akademisering. En väg till ökad professionalism i läraryrket? *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 21(3), 211–225.

- Carlgren, I. 1992. *På väg mot en enhetlig lärarutbildning? En studie av lärarutbildares föreställningar i ett reformskede.* (Pedagogisk forskning i Uppsala, nr 102). Uppsala: Uppsala universitet, Pedagogiska institutionen.
- Claesson, S. 1999: »Hur tänker du då?» *Empiriska studier om relationen mellan forskning om elevuppfattningar och lärares undervisning.* (Göteborg Studies in Educational Sciences, 130) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Dahlin, B. 2002: Den tunga vetenskapen. Aspekter av blivande NA-lärares föreställningar om naturvetenskap. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 7(2), 81–98.
- Eklund, H. 1995: *Pedagogisk forskning under en femårsperiod. En studie av innehåll och forskningsmönster i svenska doktorsavhandlingar under åren 1988–1992.* (Liu-PEK-R 181) Linköping: Universitetet i Linköping, Institutionen för pedagogik och psykologi.
- Eklund, H. 2000a: *Svenska doktorsavhandlingar i pedagogik åren 1993–1997. Ämnesområden och forskningsmönster. En uppföljningsstudie. Institutionen för pedagogik och psykologi.* (Liu-PEK-R 216) Linköping: Universitetet i Linköping.
- Eklund, H. 2000b: Vart är pedagogikforskningen på väg? Ämnesområden och forskningsmönster i svenska doktorsavhandlingar under en femårsperiod. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 5(2), 131–150.
- Emsheimer, P. 2000: *Lärarstudenten som subjekt och objekt: kritiskt tänkande och disciplinering i lärarutbildning.* (Studies in Educational Sciences, 18) Stockholm: HLS Förlag.
- Erixon Arreman, I. 2005: *Att rubba föreställningar och bryta traditioner. Forskningsutveckling, makt och förändring i svensk lärarutbildning.* (Doktorsavhandlingar i pedagogiskt arbete Nr 3) Umeå: Umeå universitet.
- Fischbein, S. 1996: Specialpedagogik och lärarutbildning. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 1(2), 89–99.
- Hegender, H. 2007: Lärarutbildningens kunskapsmål för verksamhetsförlagd utbildning – ett »mischmasch» av teori och praktik? *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 12(3), 194–207.
- Hensvold, I. 2003: *Fyra år efter examen: Hur förskollärare erfar pedagogiskt arbete och lärarutbildningens spår.* (Studies in Educational Sciences, 67) Stockholm: HLS Förlag.
- Jönsson, A. 1998: Vad bidrar lärarutbildningen med i socialiseringen till lärare? *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 3(3), 176–191.
- Lendahls Rosendahl, B. 1998: *Examensarbetets innebörder.* (Studies in Educational Sciences, 122) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Lindberg, O. 2002: *Talet om lärarutbildning.* (Örebro Studies in Education 5) Örebro: Örebro universitet.
- Lindberg, O. 2003: Samtal eller parallella monologer? Svenska avhandlingar om lärarutbildning 1953–2001. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 8(3), 158–183.
- Morberg, Å. 1999: *Ämnet som nästan blev: En studie av metodiken i lärarutbildningen 1842–1988.* (Studies in Educational Sciences, 18) Stockholm: HLS Förlag.
- Persson, S. & Tallberg-Broman, I. 2002: »Det är ett annat jobb»: Förskollärare, grundskollärare och lärarstudier om professionell identitet i konflikt och förändring. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 7(4), 257–278.
- SOU 2008:109. *En hållbar lärarutbildning. Betänkande av Utredningen om en ny lärarutbildning (HUT 07).* Stockholm: Utbildningsdepartementet.